

Кропивницький Марко Лукич

Життєпис

МАРКО КРОПИВНИЦЬКИЙ

(1840 — 1910)

З ім'ям М. Кропивницького пов'язані створення українського професіонального театру й наступний етап розвитку реалістичної драматургії.

Марко Лукич Кропивницький народився 7 травня 1840р. в с. Бежбайраки на Херсонщині. Батько його — "чоловік труда, труда мозольного", — досяг достатку й становища в суспільстві (мав посаду управителя панських маєтків). Освіту М. Кропивницький здобував без будь-якої системи — то у приватній школі шляхтича Рудковського, то в Єлисаветградському училищі. Нормальне навчання стало можливим лише у Бобринецькій повітій школі, яку юнак закінчив із похвальним листом. Мати вчила його музики, розучувала з ним різні вокальні партії. В цей час М. Кропивницький брав участь в аматорському гуртку, в якому ставили п'єси українських і російських драматургів.

Після невдалої спроби продовжити навчання в гімназії в Києві юнак повертається до Бобринця і вступає на службу до повітового суду.

З 1862р. М. Кропивницький відвідує заняття на юридичному факультеті Київського університету як вільний слухач. Під враженням однієї з перекладних мелодрам, побачених у київському театрі, він пише п'єсу "Микита Старостенко". То був твір недосвідченого автора (згодом він сам критично оцінив цю спробу). Тепер вона відома у варіанті, який зазнав численних ґрунтовних авторських доробок.

Так і не завершивши з різних причин освіти, М. Кропивницький поповнював свої знання самостійно, особливо з переїздом до Єлисаветграда, куди у 1865р. було переведено повіт, і де були бібліотеки. Там він і І. Тобілевич "знайомились потроху з Смайльсом, Робертом Оуеном, Джоном-Стюартом Міллем, Спенсером, Молешоттом і іншими; читали дещо і із Шекспіра, Байрона, Гете, Гейне, Дюма, Жорж Занд, Теккерея". На казенній службі він не просувався, а часто зовсім втрачав заробіток через захоплення мистецтвом та участь в аматорських виставах.

У 1871р. Кропивницький перейшов у професіональні актори, погодившись працювати у трупі графів Моркових (Одеса). Протягом десяти років роботи в російських театральних трупах він набув величезного сценічного досвіду, глибоко вивчив специфіку й закони театрального мистецтва, виробив свої творчі принципи, розуміння місця театру в житті суспільства.

У 1872р. в одеській газеті "Новороссийский телеграф" було опубліковано водевілі М. Кропивницького "Помирились" і "За сиротою і бог з калитою, або ж Несподіване сватання".

Важливим етапом у творчому житті Кропивницького та історії українського театру були його гастролі 1875р. у Галичині, де, працюючи актором і режисером театру

товариства "Руська бесіда", він доклав зусиль до змін у репертуарі й художньому стилі театру, у наближенні його до реалізму й народності.

Після скасування (1881) заборони українського театру (хоча ще залишилися численні обмеження й застереження) почали виникати українські трупи — у Києві, Харкові, Одесі. Та робота в них не задовольняла Кропивницького, який прагнув кардинальних змін у сценічній творчості. У 1882р. він організовує свою трупу, яка приблизно через рік зливається з трупю М. Старицького, де Кропивницький стає провідним режисером. Починається нова епоха в історії українського професійного театру, на сцені якого виступали, визначаючи його творче обличчя, М. Заньковецька, М. Садовський, а дещо пізніше — М. Садовська-Барілотті, Г. Затиркевич-Карпинська, П. Саксаганський, І. Карпенко-Карий. Виставляючи твори І. Котляревського, Т. Шевченка, Г. Квітки-Основ'яненка і власні, видатні митці утверджували принципи народності й реалізму.

Збірка творів М. Кропивницького, що вийшла у Києві в 1882р., включала п'єси "Дай серцю волю, заведе в неволю", "Глитай, або ж Павук" та "Невольник".

У перше двадцятиліття Кропивницький писав переважно твори комедійних жанрів — "Помирились" (1869), "За сиротою і бог з калитою, або ж Несподіване сватання" (1871), "Актор Синиця" (1871) — переробка водевілю Д. Ленського "Лев Гурич Синичкін", "Пошились у дурні" (1875), "По ревізії" (1882), "Лихо не кожному лиху — іншому й талан" (1882), "Вуси" (1885) — за оповіданням О. Сто-роженка. Цим водевілям, як і створеним у цей період драмам "Невольник" (1872) за поемою Т. Шевченка, "Беспочвенники" (1878, остаточна редакція — 1898), "Доки сонце зійде, роса очі виїсть" (1882), "Глитай, або ж павук" (1882), притаманні жанрова визначеність, традиційність системи художніх засобів (зокрема, розгортання конфлікту навколо головного героя або головної пари, яким протиставлені інші персонажі). У драмах "Де зерно, там і полова" ("Дві сім'ї") (1888), "Зайдиголова" (1889), "Олеся" (1891), "Перед волею" (1899), "Розгартіяш" (1906) поряд з основним конфліктом розгортається додаткова сюжетна лінія.

У 900-ті рр. Кропивницький не раз свої п'єси називає малюнками — "малюнки сільського руху" ("Конон Блискавиченко", 1902, "Скрутна доба", 1906), "малюнки сільського життя" ("Старі сучки й молоді парості", 1908), "малюнки сільського каламуту" ("Зерно і полова", 1910), — інтуїтивно відчуючи істотні відмінності їх структури, в якій важко визначити початок, середину й кінець дії, бо зав'язка в них, по суті, відбулася ще до початку твору, а конфлікт фіналом не вичерпується.

Своєрідним явищем є комедії Кропивницького "Чмир" (1890), "На руїнах" (1900), "Супротивні течії" (1900), "Мамаша" (1903), "Старі сучки й молоді парості", як і водевіль "Дійшов до розуму" (1909). У деяких з них наявні ознаки трагікомедії, що була новим для того часу жанровим утворенням.

Незлостивою іронією позначено комедію "Голомозий" (1908), названу автором драмою. Серед авторських жанрових визначень є й "етюд" (одноактівки "По ревізії", "Лихо не кожному лиху...").

Прагнення драматурга до жанрової різноманітності знайшло свій вияв і в двох останніх його творах, позначених трагедійністю ("Страчена сила", 1903; "Зерно і полова", 1910).

Час від часу письменник звертався до інсценізації та переробки відомих літературних творів ("Невольник" за Шевченком, "Вій" і "Пропавша грамота" за Гоголем, "Вергілійова Енеїда", "Чайковський, або Олексій Попович" за Гребінкою, "Підгоряни" за Гушалевичем, "Вуси" за Стороженком, "Хоть з мосту та в воду головою" за Мольєровим "Жоржем Данденом").

Інтенсивна артистична (як правило, не менше ста вистав на рік) й організаторська діяльність Кропивницького, розгалуженість театральних маршрутів — не тільки гастрольних, а й тих, що були зумовлені відсутністю стаціонарного театру (численні міста України, Росії, Молдавії, Закавказзя, Польщі, Білорусії), — лишали небагато часу для літературної творчості. Але настійна потреба у повноцінному репертуарі, відданість улюбленому мистецтву, різностороння обдарованість породжували величезний ентузіазм, який давав змогу Кропивницькому долати і всі труднощі "акторського напівциганського життя", і тимчасові (іноді навіть конфліктні та тривалі за часом) розходження з однодумцями. Він написав більше сорока п'єс різних жанрів, включаючи переробки та інсценізації, перекладав Шекспіра, деякі твори російської драматургії.

Навіть в останні роки життя, змушений через різке погіршення стану здоров'я оселитись на хуторі Затишок, Кропивницький досить часто виїжджав брати участь у спектаклях, продовжував писати п'єси, намагаючись порушувати найзлободенніші, найгостріші теми тогочасного життя. Кропивницький клопочеться про організацію школи для селян та їхніх дітей, створює дві дитячі п'єси, використовуючи мотиви народних казок ("Івасик-Телесик", "По щучому велінню"), та працює над їх постановкою в себе на хуторі.

Помер М. Л. Кропивницький 21 квітня 1910р. по дорозі з Одеси, де був на гастрольях; поховано його в Харкові.